Vzájemné hodnocení žáků

komenského inštitút
REALIZUJE ŽIVICA

Proč učit žáky vzájemně se hodnotit?

„Správné učení se pozná snadno. Člověk si je neomylně uvědomí proto, že v něm probudí ten pocit, v němž pozná, že je tím, jaký si vždycky uvědomoval.“ Frank Herbert: Duna

Vzájemné hodnocení žáků má obrovský význam pro učení. Žák, který se učí hodnotit druhé, se zároveň učí vyhýbat se jejich chybám a inspirovat se tím dobrým. Prohlubují se dovednosti komunikační, schopnost naslouchání a empatické komunikace, řešení problémů, čtení s porozuměním a mnoho dalšího – prostě všechno v závislosti na tom, jaký druh vzájemného hodnocení používáme. Třeba už tím, že žák hodnotí splnění úkolu spolužáka, lépe pochopí úkol samý a jeho přínos. Žákům se při hodnocení druhých v bezpečném prostředí zvyšuje sebedůvěra, zvláště pokud učitel dodržuje potřebné zásady korektní zpětné vazby (například nesrovnávat mezi sebou, nehodnotit osobu, ale produkt práce a podobně). Jestliže sám učitel dbá na vyvážené a optimistické hodnocení, nemají žáci problém tuto filozofii přebrat také.

Vše na světě má své silné a slabé stránky. Vzájemné hodnocení přenáší postoje i do osobního života a snižuje citlivost na kritiku, která je v tomto vývojovém období nejsilnější. Stejně jako vhodně používané metody výukové, i metody vzájemného hodnocení umožní učiteli zapojit všechny žáky ve třídě, respektive oslovit ty introvertní, které učitel ještě v hodině neslyšel. Dobře realizované vzájemné hodnocení působí i teambuildingově a také zvyšuje důvěru v učitele. Tolik výhod! To by učitel musel být opravdové motovidlo, aby všechny tyto výhody nechtěl využívat.

Vzájemné hodnocení také zvyšuje motivaci žáků. Představte si to u takového osmáka nebo středoškoláka – co je pro něj důležitější a atraktivnější: hodnocení jednoho učitele, nebo hodnocení celé třídy vrstevníků? Před kým nechcete vypadat jako ňouma? V ideálním případě před nikým, ale jistě mi rozumíte. Čím více se učitel při hodnocení upozaďuje, tím lépe pro žáky a rozvoj jejich hodnotících dovedností. Aby však vzájemné hodnocení dobře fungovalo, mějme na paměti některé zásady:

1. Pokud žáci vytvořili nějaký produkt, nápad, dílo a podobně – a jsou hodnoceni jinými žáky –, již se po hodnocení jejich práce **neobhajují**. Snažíme se vytvořit bezpečné hodnotící prostředí, a když například hledá rezervy u výsledků práce jiné skupiny introvert, nechceme, aby ho převálcovali při obhajobě stále titíž komunikačně zdatní a asertivní spolužáci. Nejsme u soudu, netrénujeme verbální eskamotérství obhájců. To, co rozvíjíme, je dovednost přijmout hodnocení druhých, vzít si z něj něco a vytěžit názor pro další úkoly. To, o co usilujeme, je možnost introvertních a méně komunikativních žáků říct svůj názor tak, aby měl stejnou váhu jako názor kohokoliv jiného ve třídě.

2. Pokud žáci hodnotí práci druhého (nebo další skupiny), učitel se již hodnocení zdrží. **Nehodnotí žákovské produkty**! Na co by to bylo, vložit hodnocení do ruky žáků, a pak si vzít slovo a hodnotit ze svého pohledu? Jen by to snižovalo důležitost žákovského hodnocení. Opět – čím více se učitel při hodnocení upozadí, tím lépe!

3. Jestliže necháme žáky vzájemně se hodnotit, neznamená to, že se učitel svého hodnocení vzdává. **Nehodnotí však produkt, ale proces**! Tedy to, jakým způsobem žáci pracovali a jak se jim při tom vedlo.

Jestliže žáci budou vědět, že se jim od spolužáků dostane objektivní a konkrétní zpětné vazby, kterou mohou využít pro sebe, splní vzájemné hodnocení svůj úkol. Přidanou hodnotou je pak i to, že žáci se snaží dělat své úkoly, jak nejlépe umějí, a ne tak, aby byl spokojený učitel. Sebehodnoticí metody by také měly podporovat takové komunikační klima, které žákům umožňuje říct svůj názor ve třídě.

Různé techniky vzájemného hodnocení žáků

Nyní pro ilustraci představím některé metody vzájemného hodnocení. Snažil jsem se vybrat ty, které dobře ukážou rozmanitost způsobů a bohatost možností. Každou takovou hodnoticí metodu lze variovat, kombinovat do velmi početných možností.

Barvy

Tato technika je pro žáky zábavným způsobem vzájemného hodnocení. Před hodnoticí fází učitel rozdá žákům barvy, které zároveň znamenají jejich hodnoticí role. Ideální je, pokud pracovali ve čtyřčlenných skupinách. Barvy znamenají:

zelená: žák chválí, vyzdvihuje pozitiva;

černá: žák hledá rezervy;

modrá: žák vyzdvihuje praktické přínosy;

červená: žák uvádí to, co by nefungovalo, co je naivní myšlenka.

Černý je kritikem, modrý je praktikem, červený je skeptikem a zelený je optimistou. Osobně rozdávám barvy ve skupině podle toho, co mají děti na sobě. Orientace ve třídě je pak lepší a nemusím se opakovaně ptát „Jakou máš barvu?“ Při prezentaci úkolu jedné skupiny tedy žáci již „z pohledu své barvy“ poslouchají a dělají si poznámky. Nato učitel vyzve další skupinu: „Zelený chválí.“ Žák, který reprezentuje zelenou barvu, hovoří o kladech. Může zmínit jednu pozitivní věc nebo více. Následují černý, modrý, červený. Hodnocená skupina se neobhajuje, maximálně může ve výjimečném případě vysvětlit nějakou nejasnost. Učitel moderuje, dává jen pozor, aby se žáci drželi role. Pokud „zelená“ žákyně chválí a řekne: „… a využití plochy je dobré, **ale**…“, učitel ji hned zastaví: „Promiň, slovo **ale** není ve tvé roli.“ Učitel se také snaží minimalizovat úvody typu: „Mně se to mooooc líbí, když už ale musím kritizovat…“.

Při vzájemném hodnocení se mi osvědčilo dělat kolečko: jedna skupina sdílí řešení úkolu, druhá ji pak hodnotí. Druhá skupina sdílí své řešení, třetí ji hodnotí. Třetí skupina sdílí a tak dále. Znamená to, že každá skupina má většinou jednoho hodnotitele každé barvy. Když ovšem vidím, že mám časovou rezervu, počet hodnotitelů rozšířím: skupina sdílí řešení a postupně se vyjádří **všichni** zelení ve třídě, všichni černí, až se vystřídají všichni.

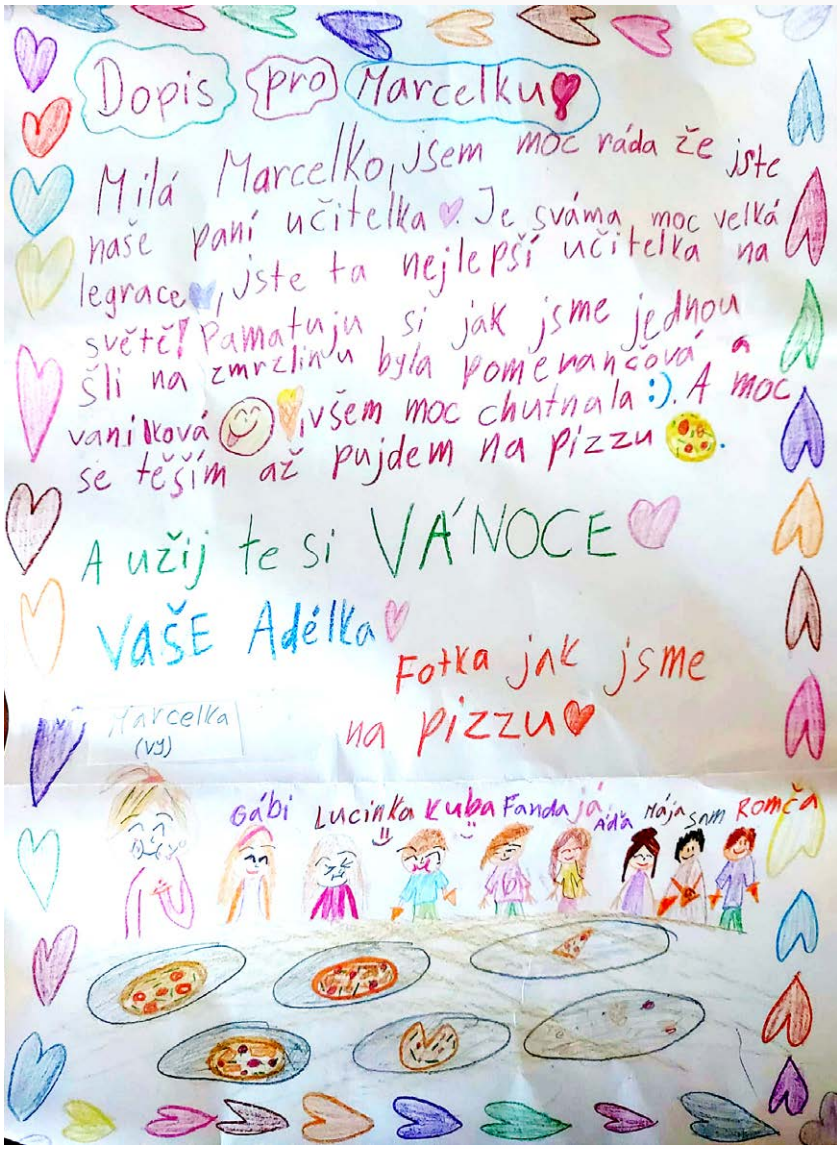

Výhody aktivity jsou tyto:

1. Všichni žáci ve třídě hodnotí, tedy všichni mluví.

2. Aktivita je šetrná k žákům, kteří neradi mluví před celou třídou. Nejsou tak pod tlakem, jako když jsou osloveni sami. Tady mají čas poslouchat své kolegy stejné barvy i v dalších skupinách a připravit se na svou část. Pokud někdo neví, jak by hodnotil, učitel na něj netlačí a obrátí se na jiné žáky téže barvy ve třídě.

3. Žáci převezmou nástroj a vědí, že hodnocení by mělo být vyvážené. Pokud i při jiných příležitostech učitel řekne „přidej trochu zelené“, všichni žáci vědí, co tím myslí.

U malých dětí stačí jen dvě barvy – zelená a černá. Další dvě, modrá a červená, jsou poněkud obtížnější a přidají se později. Je nutné počítat s tím, že tato aktivita trvá delší dobu, takže například při vyučovací hodině sama příprava na prezentaci zabere 15 minut a hodnocení pomocí barev 20 minut, takže hodnoticí část je delší než pracovní.

Šest klobouků

Zejména pokud učitel pracoval s řešením úkolu metodou **Šesti klobouků**, vyloženě se nabízí, aby hráli své role dál i při hodnocení práce jiných skupin. Každý ze členů týmu hodnotí podle toho, s jakým kloboukem pracoval. Pak tedy záleží na tom, jak učitel žákům klobouky definoval a jakým způsobem žáci role klobouků hráli. Pokud žáci techniku znají a role již mají zvnitřněny, je možné metodu nasadit i bez předchozí kloboukové práce. V zásadě by to mohlo být takto:

Bílý klobouk – hodnotí uvedená fakta, věcnou správnost údajů, čísel a výsledků.

Červený klobouk – sděluje emoce, které práce druhé skupiny vyvolává, nabízí intuitivní hodnocení.

Žlutý klobouk – chválí, vyzdvihuje hodnoty, hledá silné stránky řešení.

Černý klobouk – kritizuje, hledá rezervy a slabé stránky, je skeptikem a ďáblovým advokátem.

Zelený klobouk – hodnotí originalitu, kreativitu, hledá inovace a příležitost inspirovat se.

Modrý klobouk – celkové hodnocení, shrnující pohled, rozhodnutí, zda úkol byl, nebo nebyl splněn.

Zakázka

Tento a podobné způsoby hodnocení zkrátka a prostě jen vycházejí ze zadání úkolu. Učitel například uvede úkol „libretem“: „Jste grafické studio, které má za úkol zpracovat zakázku X. Tento úkol by měl splňovat tato kritéria…“ Práce je vykonána, výtvory jsou sdíleny a při vzájemném hodnocení učitel stanoví: „Nyní se měníte v zadavatele té práce. Vždy, když jiná skupina bude sdílet svůj výtvor, budete je hodnotit tak, jako byste byli zadavatelé dané zakázky vy sami.“ Žáci hodnocení promyslí, potom hodnocenému týmu ukážou pěst a na pokyn učitele vztyčí prsty, které prezentují jejich hodnocení.

Pět prstů: „Skvělá práce, jsme úplně uchváceni, hned zítra to tiskneme!“

Čtyři prsty: „Výtečně, jen se doladí malé úpravy, jinak jsme nadšeni, pozítří tiskneme!“

Tři prsty: „Dobrá práce, jsme spokojeni. Chce to nějaké úpravy, ale celkově ok.“

Dva prsty: „Není to úplně špatné, určitě to ale zvládnete lépe, když to kompletně předěláte.“

Jeden prst: „Asi se obrátíme na jinou firmu.“

Učitel nechá hodnotící žáky držet prsty po takovou dobu, aby žáci viděli onu hodnotící „vlnu“, ale ne nezbytně tak dlouho, aby hodnocená skupina posuzovala názor každého jednoho žáka. Toto vzájemné hodnocení je rychlé a operativní. Pokud učitel zjistí, že má nakonec více času a vše jde dobře, může nechat žáky na přeskáčku jejich hodnocení i komentovat.

Kritéria nebo body

Učitel by měl ve třídě velmi často hodnotit pomocí kritérií. Tím je řečeno, že i žáci by měli tuto dovednost ovládat a používat. Při vzájemném hodnocení „Barvy“ může zelený chválit cokoliv, ale nyní se snažíme hodnocení vtisknout nějakou strukturu. Žáci například měli při skupinové práci zpracovat výukový plakát k nějakému předmětu. Učitel vyzve po prezentaci žáka z jiné skupiny, aby bodoval jednotlivá kritéria pomocí stupnice 1 až 3 body. Tři body jsou nejvíce, jeden nejméně (nula bodů se neuděluje!). Učitel zapisuje body do tabulky:

body 1 až 3	**Idea, nápad**	**Výtvarné zpracování**	**Prezentace**	**Faktická správnost**	**Celkem**	**Součet**
žák A						
žákyně B						

Vždy, když žák udělí plný počet bodů, učitel se ptá, co se mu z dané oblasti líbilo. Pokud strhne body, musí uvést důvod. Platí pravidlo, že za každý stržený bod musí uvést jeden argument. Když žák hodnocení skončí, učitel objektivizuje hodnocení tím, že vyzve dalšího žáka. Podle mých zkušeností již třetí žák nepřinese mnoho nového a jeho hodnocení se víceméně opakuje. Stačí dva, v ideálním případě žák a žákyně. Učitel opět produkt nehodnotí, ale může mít „své políčko“, kde uzná faktickou správnost výukového listu nebo potvrdí zadané kritérium („výukový list obsahuje environmentální prvky“), které si z časových důvodů hlídá sám.

Vyplněná tabulka tedy může vypadat například takto:

body 1 až 3	**Idea, nápad**	**Výtvarné zpracování**	**Prezentace**	**Faktická správnost**	**Celkem**	**Součet**
žák A	2	2	3	ano	7	14
žákyně B	3	1	3	ano	7	

Aby metoda nepůsobila negativně, základní podmínkou je to, že učitel **neuděluje jedničky podle dosažených bodů**. To by bylo výkonové hodnocení, které se snažíme minimalizovat ve prospěch formativního, kvalitativního hodnocení. Body jsou tu jen jako pomocné měřítko spokojenosti hodnotitelů. Aktivitu hodnotí učitel procesním způsobem.

Galerie

Učitel nechá žákovské výtvory vyvěsit v galerii a návštěva této galerie nabízí žákům spatřit výtvory ostatních spolužáků a diskuzi nad nimi. Jde o metodu umožňující pohyb po třídě. Tuto hodnoticí metodu, která skvěle zdobí třídu, zařazujeme většinou jako reflexi nějaké činnosti, která měla viditelný výstup (billboard, graf, výukový list, diagram a podobně). Když se jednotliví žáci či skupiny vydají na obhlídku ostatních výtvorů, mohou hodnotit různými způsoby. Mohou připisovat hodnoticí komentáře k jednotlivým dílům na speciální papíry. K pracem spolužáků mohou dávat „medaile“, tedy lepítka se svým obrázkem. Mohou bodovat do své připravené tabulky nebo si do ní psát klady a zápory.

Příklad: Ve Škole Můj projekt trénují už od první třídy vrstevnické hodnocení pomocí kamínků. Například na cvičných listech při nácviku písma (hůlkového i psacího), což probíhá takto: *„Všichni položí své sešity na zem do kruhu, každý dostane tři kamínky a položí je na sešit, který má podle něj nejpovedenější písmo. U méně zkušených dětí je dobré přesně stanovit kritéria hodnocení, například: všímáme si jen správné velikosti písma, tvaru jednoho písmene, napojování vybraných písmen a podobně. Děti si pak pro svůj sešit jdou a společně analyzujeme, proč dostaly daný počet kamínků. Dochází k sebereflexi, děti si říkají komplimenty i konstruktivní kritiku. Děti argumentují, které kritérium ve své práci dodržely. Stávají se i kouzelné momenty, když žák s grafomotorickými obtížemi dostane tři kamínky a děti vysvětlují, ‚protože i on udělal obrovský pokrok, dneska se snažil, psal pomaleji a podařilo se mu dodržet správnou velikost písma‘.“*

Plus nebo minus

Jinou filozofii představuje metoda vzájemného hodnocení žáků zvaná **plus/minus** (+/−). Před prezentací žákovského produktu učitel žáky vyzve, aby si zakreslili šablonu na hodnocení, která je velmi jednoduchá:

	Klady	Zápory
skupina 1		
skupina 2 atd…		

Každý žák má za úkol při prezentaci jiného žáka nebo skupiny zapsat alespoň jeden klad a jeden zápor. Aktivita je cenná, protože se při ní dějí různé užitečné věci:

a. Skupina, která prezentovala svůj produkt, slyší od spolužáků: „želva je dobrý nápad“, „líbí se mi želva“, „želva je super“ a tak dále. Vědí tedy, že se želvou se trefili do černého.

b. Skupina, která prezentovala svůj produkt, slyší od spolužáků: „želva je dobrý nápad“, „želva se mi nelíbí“, „želva je super“, „želva je infantilní, nehodí se“ a tak dále. Vědí tedy, že s tou želvou to byl kontroverzní nápad, někomu se líbí, jinému ne.

c. Skupina, která prezentovala svůj produkt, slyší od spolužáků: „želva je dobrý nápad“, „líbí se mi želva“, „želva je super“ a tak dále. Avšak jeden žák řekne: „Zdá se mi, že tomu chybí originalita, želvu by tam dal každý.“ A žáci vědí, že v této třídě můžeme říct svůj názor, i kdyby si deset spolužáků myslelo něco jiného.

Samozřejmě, jako vždy i zde platí, že učitel nehodnotí produkt, ale proces. Skupina se zpětně neobhajuje. Učitel hodnocení moderuje a dbá na dodržení obvyklých pravidel: žáci hovoří slušně, nepřekřikují se a podobně.

Lepítka

Lepítka neboli stickery či lepíky, což je trochu „prvostupňový" název, který ale už převzala nejedna firma, mohou být dobrým způsobem hodnocení. Jako vždy i zde se nabízí hned několik variací. Pokud například visí žákovské produkty v „Galerii", žáci mohou vyrobit své **medaile** z lepítek nebo z papírové lepicí pásky. Mohou na ně nakreslit obrázek podle své libosti (čtyřlístek, smajlík, zdvižený palec) a pak je nalepit pod dílo, které se jim líbí. Zpravidla je na jejich rozhodnutí, zda si medailí vyrobí šest nebo deset.

Jiný způsob hodnocení je, když každý žák má stejný počet lepítek (například deset), a ty rozmístí do jednotlivých řešení, třeba v **Burze nápadů** tak, jak dobrá mu tato řešení připadají. Může například podělit pět různých řešení po dvou lepítkách, nebo ocenit pouze dvě řešení poměrem 7 : 3, anebo dát všech deset jednomu řešení. Vlastní řešení samozřejmě nikdo nemůže hodnotit.

Je také možné hrát si s barvami lepítek. Třeba jedno modré udělí každý žák za nápad, jedno zelené za výtvarné zpracování a podobně, anebo na ně může psát vzkazy.

SWOT analýza

SWOT analýzu lze využít k mnoha činnostem ve vyučování, včetně vzájemného hodnocení. Konkrétně se v ní hodnotí silné stránky, slabé stránky, příležitosti a hrozby. Název je odvozen od počátečních písmen jejich označení. Silné stránky (Strengths), slabé stránky (Weaknesses), příležitosti (Opportunities) a hrozby (Threats).

Když v jedné aktivitě skupina pracovala pomocí této analýzy, nechal jsem vedoucí týmu, aby jednotlivým žákům předali expertní role. Jeden byl expertem na silné stránky, druhý na slabé a tak dále. V těchto rolích hodnotili i výsledky práce druhých týmů.

A nedosti na tom. Poté jsem nechal žáky, aby ve svých rolích hodnotili i vedoucího svého týmu. Nejen jeho slabé a silné stránky, ale i příležitosti a ohrožení. A samozřejmě i vedoucí měl prostor ohodnotit svůj tým.

Mapa pokroku

Mapa pokroku je technika, při níž si žáci sami zaznamenávají splněné úkoly nebo dovednosti. Vlastně je to takový sebehodnoticí list, který by v nižších třídách měl mít formu přehledné infografiky, zatímco ve vyšších třídách nám jde spíše o ucelenost, objektivitu a širší pohled na svou práci v předmětu nebo obecně ve škole. Více než slova ukáže hezká ilustrace, třeba hodnocení, které se žáky realizovala Petra Čížková ze ZŠ Olešná.

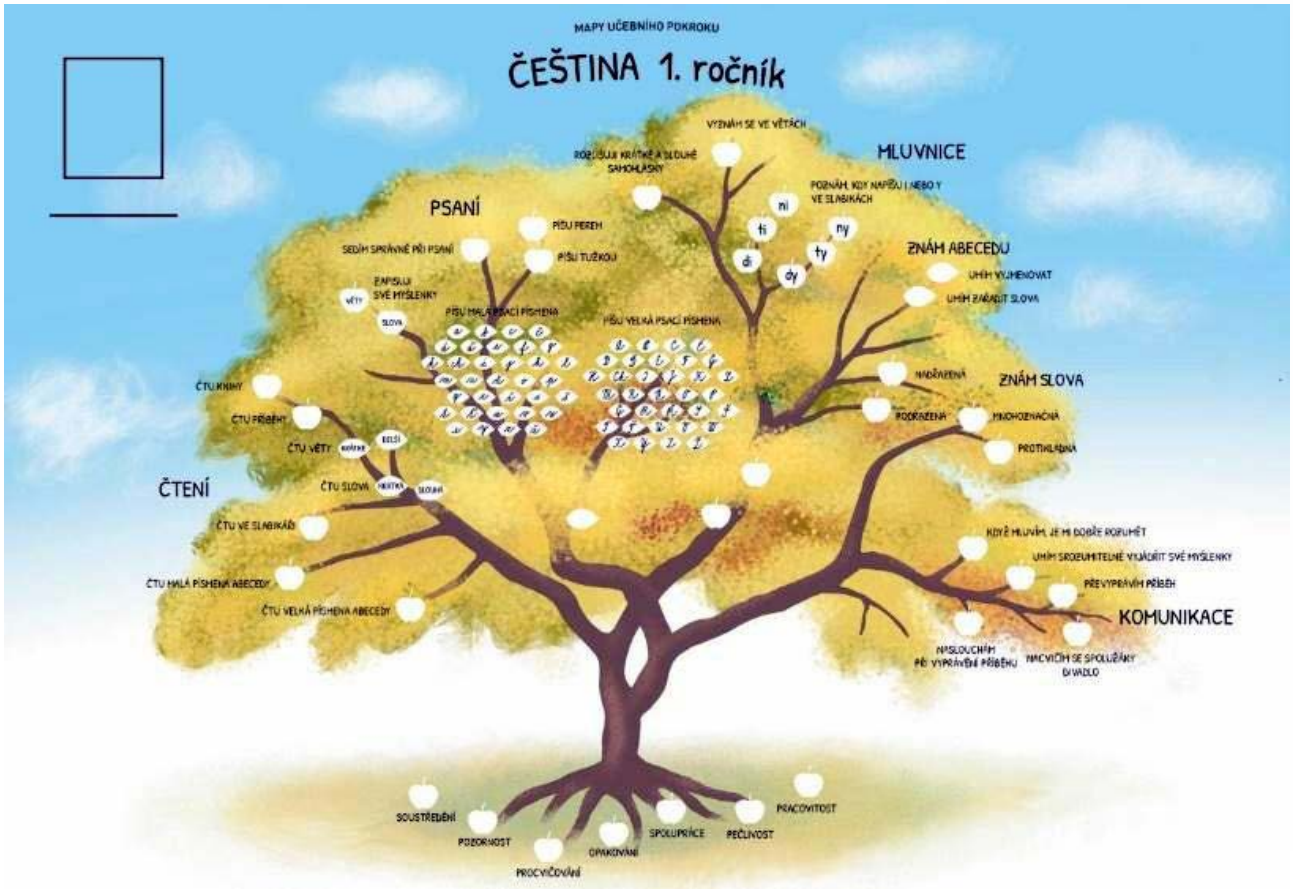

Organigramy

Jak při sebehodnocení, tak při vzájemném hodnocení mohou žáci používat **organigramy**. To jsou různé grafické pomůcky, nástroje, grafy, které umožňují strukturovat myšlení. Když žáky naučíme používat je, předáváme jim nástroje, jež jim mohou pomoci třeba při práci s textem nebo při analýze dat. Při hodnocení lze nepochybně využít **kriteriální tabulku**, **Y graf**, **tabulku out/in** nebo **porovnávací či rozhodovací tabulku** a mnoho dalších.

Příklad: Moje zkušenost s výukou na vysoké škole v této oblasti vypadala například takto. Říkám studentům ve čtvrtém ročníku, kteří budou za rok skládat státní zkoušku a dostanou své těžce vybojované tituly: *„Promítnu vám čtyři reklamy různých automobilek. V každé skupině se rozhodněte, která je nejlepší.“* Jenom to. Vysokoškoláci se diví, poznámky si dělá zhruba každý pátý. Pak vypukne

ohnivá debata, kdy na základě různých dojmů se některé týmy ani neshodnou na společném řešení. Se slzou v oku jsem potom vzpomínal, jak podobné úkoly řešili moji sedmáci na základní škole. Aniž bych jim cokoliv napověděl, hned po zadání by mě poprosili o trochu času. V týmu by si zpracovali hodnoticí nebo kriteriální tabulky. Určili by si kritéria: výtvarná stránka, hudba, předvedení přednostní auta… Dohodli by se, zda budou jednotlivé položky bodovat, nebo známkovat. Nejdéle za dvě tři minuty bych mohl reklamy pouštět. A oni by mi poté nejen řekli, která reklama je „nejlepší“, ale věděli by také slabé a silné aspekty jednotlivých reklam.

V roli učitele

Specifickým druhem vzájemného hodnocení jsou způsoby, které mohu souhrnně nazvat **v roli učitele**. Není to samozřejmě to omezené „jakou známku by sis dal?“ Učitel zkrátka předá žákovi svou roli a žák sice hodnotí po svém způsobu – ale jako jakási učitelova kopie. Dobře se to hodí na různé „Dny naruby“ nebo na Den dětí. Zuzana Staňková popisuje takovou aktivitu: *„Žáci jeden po druhém s nadšením přebírali fixy na tabuli, psali, učili, vyvolávali, usměrňovali, opravovali, zkoušeli a rozdávali. Na závěr si od spolužáků vyslechli, jak jim to v pozici učitele šlo, a sami řekli, jak se u toho cítili. Příklady jejich hodnocení: ‚I když jsi to pokazila, tak je to dobře, protože jsi nás tím vlastně vyzkoušela.‘ ‚Neříkala jsi nám výsledky, to bylo dobře. ‘ ‚Na to, že jste takhle spolu učili poprvé, tak vám to spolu šlo. ‘‚Hodně mi pomohlo, že jste nám dali násobkové řady.‘ ‚Potřebovali jste si to víc promyslet. Nemáte to připravené.‘ ‚Líbilo se mi, jak jste nás rychle vyvolávali.‘ ‚Ty příklady bych chtěla příště těžší.‘ ‚Udělal jsi u příkladů moc malá políčka.‘ ‚Moc mě to bavilo, jak jsi to pro nás vymyslel.‘ ‚Muselo ti to dát hodně práce, vymyslet takové věty.‘“* Zuzana hodnotí aktivitu rozhodně pozitivně: *„Myslím si, že jsme si z toho dne všichni odnesli velkou zkušenost. Já občas viděla zajímavé ‚zrcadlo‘, děti zase pohled ‚z druhé strany‘. A někteří si odnesli domů i 19 prací na opravení.“*